

Munkájában a televízió, a XX. sz. nagy találmányának megszületésétől indult el, majd ismertette a hazai televíziózás megindulását és fejlődésének kezdeti szakaszát. Ezt követően foglalkozott elterjedésének okával, amelyek a szerző szerint a következők: az emberek nagy többsége kényelmesen, a családi otthonban akar szórakozni; a televízió rengeteg, s állandóan friss információt nyújt; segíti a közművelődés által végzett ismeretterjesztő munkát, s az iskolai oktató-nevelő munkában sokoldalúan hasznosítható.

Az okok vizsgálatát az ezekkel összefüggő következmények elemzése követi. A pozitív és káros következményeket egyaránt érintette. Kimutatta, hogy a közvélemény egy részének balhiedelmével ellentétben a televízió pozitív, előremutató következményei a dominánsak. A szerző ezt a következőkben látja: amióta a televízió meghonosodott, növekedett az emberek tájékozottsága; szélesedett érdeklődési köre, bővült ismeretanyaga; fokozódott társadalmi aktivitása; növekedett az olvasók száma; újfajta klubok születtek; a képernyő bekerült a tanterembe, megszületett az iskolatelevízió; megújult a rádió, a film és a színház, s ezek olyat igyekeznek adni a nézőknek, amit a televízió nem tud.

Könyvének gerincét annak elemzése alkotja, hogy iskolai és családi nevelésben milyen funkciót tölt be a televízió, melyek a pozitív és negatív hatásai, s melyek a lehetőségei. Fejtegetéseiből kitűnik, hogy a nevelés valamennyi területe — a testi, az értelmi, az erkölcsi, a közösségi, a hazafias, a munkára, a szocialista humanizmusra, az esztétikára, a tudományos világnézetre való nevelés — hasznosíthatja a televíziót.

Ma már egyre elfogadottabb a szakemberek azon álláspontja, hogy a tv-nézést is tanulni kell. Nem véletlen tehát, hogy a könyv írója mondanivalóját a nézővé nevelés szempontjainak felvetésével zárta. Ez rendkívül fontos, mivel a tv-nézésnek szinte valamennyi káros következménye a műsorok tudatos kiválasztásának hiányával függ össze — állapította meg a szerző. A tv-műsorainak helyes kiválasztásához éppen ezért pedagógiai, egészségügyi és szakasztétikai szempontokat adott.

Nagy Andor munkájának jelentőségét — azon túlmenően, hogy a hazai szakirodalomban elsőként foglalta össze a televízió pedagógiai kérdéseit — a következőkben látom: segít leszámolni két végletes, helytelen megítéléssel, amely szerint a televízió a nevelésben csak pozitív, illetve csak negatív, romboló hatású lehet. Óva int attól, hogy a televízió szerepét a nevelésben abszolútizáljuk. Ez azt jelenti egyrészt, hogy a televízió nem pótolja magát a nevelőt, másrészt műsora önmagában véve még nem nevel, meg kell tanítani a gyermekeket a televízió helyes nézésére. Ez viszont az iskola és a család feladata.

Nagy Andor munkáját olvasmányos stílusa, gördülékeny előadásmódja következtében nemcsak a szakemberek, hanem a nevelők, a szülők, a tv-néző közönség is haszonnal forgathatják. (Tankönyvkiadó, 1977.)

Szecskó Károly

KRISTÓ GYULA

Az aranybullák évszázada

A feudális széttagoltság előrehaladott viszonyaihoz szokott, 1147-ben, a második keresztes hadjárat alkalmával III. Konrád kíséretében Magyarországon is megforduló Freisingi Ottó püspök bámullattal, s talán némi túlzással jegyzi fel munkájában: „Fejedelmüknek pedig (a magyarok) valamennyien úgy engedelmességek, hogy mindegyik bűnnek tartja nemcsak nyílt ellentmondással megharagítani, hanem még titkos suttogással is megsérteni. Innen ered, hogy bár az említett ország hetven vagy több megyére van osztva, minden jövedelemből a haszon kétharmad része a királyi kincstárt illeti meg, csak egyharmad az ispáné, és oly nagy területen a királyon kívül senki sem mer pénzt verni vagy vámot szedni. Ha valaki az ispánok sorából a királyt bármily kisebb dologgal is megsértené vagy ha ezzel csak igazságtalanul vádolták is, bármily alacsony sorú az udvarból küldött szolga, ... megragadja, bilincsbe verí, s különböző kínzásokra elhurcolja. A fejedelem nem kér, mint nálunk

szokásos, ... pusztá akarátát tartja mindenki igazságosnak. Ha pedig valamikor a fejedelem sereget akar vezetni, mindnyájan ellentmondás nélkül, mintegy egy testbe egyesülnek.”

Fél évszázad múltán, az 1200-as évek elejétől, e jeles és viszonylag szilárd hatalom egyre látványosabbá váló hanyatlásának lehetünk tanúi. 1213-ban összeesküvők végeznek Gertrud királynéval, a század utolsó harmadában pedig már a királyra is kezdet emelkedik és IV. Lászlót, III. Andrást nem is egyszer vetik fogságra, végül attól sem riadnak vissza, hogy az Anjou-dinasztiából állítsanak Martell Károly, illetve Károly Róbert személyében trónkövetelőt. Mi az oka, honnan és miből ered a magyar király hatalmának e szörnyű hanyatlása, hogyan, hol és mint szabadult el a pokol? Ezekre a kérdésekre keres és ad választ a mindvégig tudományos igényű írott, ugyanakkor fordulatos és izgalmas, nagyközönségnek szánt művében a tehetséges fiatal, egyben kiváló történész, Kristó Gyula.

Az idézett jelenségekre a jeles fiatal történész szerint döntően és elsősorban a nagybirtok előretörésében, illetőleg még pontosabban szólva: a nagybirtok királyi hatalom rovására történő előnyomulásában keresendő a magyarázat. A nagybirtok előretörése és megerősödése pedig — mint rámutat — tipikus, törvényszerű folyamat az európai feudalizmusban. Háttérben a földművelés uralkodóvá, intenzívebbé, egyben jövedelmezőbbé válása áll, ami egyre több és nagyobb birtok megszerzésére sarkallja az urakat. A dolog politikai oldala pedig, hogy céljai elérése érdekében az uralkodó egyre növekvő mértékben kénytelen kielégíteni úri és nagyúri alattvalói birtokkétségét, ez pedig kikérülhetetlenül a királyi birtokok szétaprózódásához, az uralkodói hatalom anyagi bázisának összeszűküléséhez, még tovább menve, a király által képviselt hatalom megingásához, válsághoz vezet. Mindez persze nem máról holnapra, főleg nem azonnal megy végbe, a birtokok nem egyszerre esnek ki a király kezéből, ugyanakkor a nagybirtok érdekét képviselő erők útja sem rózsákkal párnázott csatátér, hogy Mikszáth-tól vett fordulattal éljünk.

A magyarországi nagybirtok lassú, szívós előretörése a XI. században kezdődik. A XII. század elejétől főként a hadjáratok és a feudális terjeszkedés növelik erejét. Súlyának számottevő gyarapodására azonban csak a XII—XIII. század fordulójától kerül sor. A gazdasági alapot ehhez a földművelés (gabonatermesztés) meghatározó jelentőségűvé válása adja, ami a XIII. század elejétől a birtok, illetve a mezőgazdaságilag hasznosított föld árának addig soha nem tapasztalt növekedését eredményezi.

A szellemet a palackból tulajdonképpen III. Béla (1172—1196) ereszt ki, amikor 1193-ban az Adriai-tenger közelében, a horvátországi Gvozdz sziklás hegyei között fekvő Modrus megyét földjeivel, összes tartozékaival és jövedelmeivel együtt szeretett hívének, Bertalan comesnak adományozza. Királyaink azelőtt sem voltak szűkmarkúak, ha a hadi dicsőség és a vitézi tett elismeréséről volt szó, arra azonban, hogy valaki egyszerűen egy egész megyét kapjon, eladdig nem volt példa, sőt arra se igen, hogy az adomány vár-birtok legyen. A valóban fejedelmi ajándék már önmagában is jelesen utal a nagybirtok megerősödött voltára. Kapóra jön azonban, hogy Béla halála után fiai, Imre és Endre nem férnek meg, hanem harcot kezdenek egymással. Hogy híveket szerezzenek, Imre se, Endre se takarékoskodik az adományokkal. Jóformán egy évtized sem telik el, s a harci zaj közepette egy, a királyi hatalomhoz mérten is jelentős vagyonnal rendelkező nagybirtokos réteg lép színre, amelyet már nem lehet a régi módon kormányozni. Annál kevésbé, mert időközben öntudata is kialakul. Így esik, hogy II. Endre uralomra lépése után már valósággal kormányprogram a királyi birtokok szétosztogatása. „A királyi felség bőkezűségét semmi sem szoríthatja határok közé, és az uralkodó számára az adományozás legjobb mértéke az, hogy nincs mértéke” — hangoztatja Endre egy 1208-ban kelt oklevelében.

Am a dolog természeténél fogva, a királyi birtokok „elherdálása” sem mehet összeütközések, harcok nélkül végbe. A megadómanyoztottak örülnek a jó világnak és szívükbe zárják Endrét. Akiik hiába tartják a markukat, szívják a fogukat és ellenzéki tömörüléseket hívnak létre, amellet a birtokok szétosztogatásának vagy ahogy másként szokás nevezni, az adományrendszer elburjánzásának elvi ellenfelei is vannak. Ugyanakkor a kiesett bevételek pótlására az uralkodónak új jövedelemforrások után kell néznie, ez a magyarázata Endre tankönyvekből is jól ismert regálépolitikájának. És végül: a magyar királyi birtokok sorsa már ebben a korban sem minden vonatkozásban, minden tekintetben belgy.

Nem kisebb ember, mint a kereszténység egyházi feje, a pápa figyelmezteti Endrét „birtokpolitikája” buktatóira. Így történik, hogy 1221-ben — részben a pápa utasítására, részben a regálépolitika csödjé nyomán — Endre rendeletet ad ki, hogy a „várak földjeit, bárki foglalta is el azokat erőszakosan, a váraknak vissza kell adni”, egyidejűleg a viszárvételek irányítására és a peres ügyek lebonyolítására bírákat küld a megyékbe. 1222-ben pedig az Aranybullában ígéretet kell tennie, hogy egész megyéket nem adományoz örök tulajdonul vagy birtokképpen. Mindez azonban csak röpké epizód a nagybirtok előtörésének útján. Endre, mint ha mi sem történt volna, az Aranybulla kiadása után is zavartalanul folytatja a birtokadományozásokat.

Lényegesebb ennél, hogy Endre fiában, a későbbi, ekkor még ifjú király IV. Béla személyében erős ellenfele támad a birtokok elherdálásának. Világosan látja ezt a pápa is, s 1225-ben hozzá fordul és őt kéri fel a birtokok visszavételére 1228-ban, élen Bélával, meg is kezdődik a birtok-restauráció és 1231-ig tart. Arányait tekintve korántsem jelentéktelen az akció, azt azonban már nem állíthatjuk, hogy hatásában is maradandó lenne. Az „öreg király”, Endre, nyílt ellenfele a visszavételnek, és amit visszavesz a fia, azt hamarosan újra eladományozza. Ugyanakkor nemegyszer kényszerül Béla is arra, hogy megerősítse és érvényesítse az Imre és Endre által tett adományokat. Mérsékli végül a visszavételek sikerét, hogy a birtokrestaurációval egyidejűleg Béla sem mondhat le arról, hogy megadományozza híveit.

Amikor 1235. október 14-én apja örökébe lép, Béla programként hirdeti meg, hogy az országot abba az állapotba helyezi vissza, amelyben nagyapja és eszménye, III. Béla korában volt, és haladék nélkül fog hozzá az 1231-ben abbahagyott birtokrestauráció folytatásához. Az ezúttal 1239-ig tartó restauráció eredményeként számos birtok kerül vissza a királyi várakhoz. Azonban hamarosan kiderül, hogy drágább a lé, mint a hús. 1241-ben a tatár támadás súlyos meghasonlásban találja a királyt és az urakat; a széthúzásba merült ország fölött pedig viszonylag könnyűszerrel diadal-maskodik az ellenség. Az események hatása alatt végre Bélának is be kell látnia, hogy nincs mód a dolgok menetének visszafordítására. Miután kitakarodnak a tatárok, apjához hasonló bőkezűséggel osztogatja a javakat, és hovatovább kicsire nem nézve, megyéket is ajándékozni kezd. A királyi birtokokért folyó több évtizedes küzdelem tehát végül a nagybirtok javára dől el.

A diadalmasan felemelkedő nagybirtoknak hamarosan féltelmetes oroszlánkarmai nőttek, s az első adandó alkalommal a királyi hatalomra vetette magát. Amikor 1272 nyarán V. István fia, a tízéves László herceg és bárói társaságában Anjou Károly meglátogatására a tenger mellékre utazott, addig nem tapasztalt, hallatlan vakmerőségről és orcutlan-ságról tanúskodó esemény került sor. A kíséret egyik tagja, a Gutkeled nembeli Joachim elfogta és Kapronca várába zárta a gyermek herceget, akit onnan csak apja ugyanaz év augusztus 6-án bekövetkezett halála után, közvetlenül megkoronázása előtt engedett ki. Mint „stílusos” előjáték, ez az esemény az Árpádok alkonyát, a feudális anarchiát vezette be, melynek évtizedek múltán, Károly Róbert vetett véget.

Miután a fentiekben csak a nagybirtok előtörésének kérdéseit tanulmányoztuk, az a hamis optika kelhet, mintha Kristó Gyula könyvében kizárólag erről esnék szó. Mulaszt-hatatlannal meg kell jegyeznünk tehát, hogy ez mindössze egyik szál a műben, amely maga is színes eseménytörténelmi képbé szövídik bele, és ezenkívül még jól megformált művelődéstörténelmi összefoglalást is ad a szerző.

(Gondolat Kiadó, 1976.)

Kávássy Sándor

NAGY JÓZSEF:

Eger története

A Hevesi Szemle 1977., 3. számában hírt adott arról, hogy rövidesen megjelenik Nagy Józsefnek, az egeri főiskola tanárának Eger története című munkája. Az ígért könyv a közelmúltban a Gondolat Kiadónál napvilágot is látott.

Nagy József előtt eddig — leszámítva a különféle, Eger-ről szóló kézikönyveket, városismertetőket, a polgári és marxista szemléletű helytörténészek résztanulmányait — két helytörténeti vállalkozott a város történeti monográfiájának elkészítésére. 150 évvel ezelőtt, 1828-ban jelent meg *Gorove László*: Eger városának története című munkája, amely Habsburg-párti beállítottságú volt. Ezt követően 118 évvel később, 1954-ben hagyta el a sajtót *Balogh György*: Eger története című műve, amelyet a szakemberek méltán bíráltak. Nagy József munkája tehát a harmadik Eger történeti monográfiájának sorában.

A szerző monográfiája megírása előtt nem végzett levéltári forráskutatásokat — mint könyvének előszavában írja —, csak az eddigi, egerről szóló helytörténeti irodalom feldolgozására, eredményeinek összegezésére törekedett, központba állítva a város gazdasági társadalmi, művelődéstörténeti fejlődését meghatározó tényezőket.

Nagy József összességében színvonalas, marxista—leninista szemléletű munkát alkotott. Könyvében olvasmányos stílusban mutatja be a város kialakulását, a középkori Egert, a török hódoltság időszakát, a Rákóczi—szabadságharc helyi történetét, a XVIII. századi Egert, majd a település XIX. és XX. század esetében, csak vázlatos képet tudott nyújtani tozásait.

Az eddig Egerről szóló helytörténeti irodalom „fehér foltjai” természetesen a szerző munkájára is rányomták bélyegüket. A könyvnek azok a fejezetei a legsikerültebbek, amelyek megírásánál bőséges eddigi irodalomra támaszkodhatott. (Ilyen fejezet Az 1552-es ostrom és A barokk Eger.) Ott, ahol gyér irodalom állt rendelkezésére, a XIX. és főként a XX. század esetében, csak vázlatos képet tudott nyújtani a város történetéről. A település felszabadulás utáni évtizedeiről írottak — megfelelő irodalom híján — a legsumábbak. A XX. századról szóló részekben több helyen megállapításai kevésbé árnyaltak, s a konkrét adatokat néhány helyen általános jellegű megállapításokkal „hidalta át”.

A munka nagy erénye, hogy az egeri egyházfők értékelésének feladatát tárgyilagosan végezte el. Kiküszöbölve ezáltal az 1945 előtti klerikális helytörténetírás kritikátlan túlzásait, s az 1956 előtti helytörténetírás szektás eredetű egyoldalúságait.

A könyvvel kapcsolatos — kisebb jelentőségű — kritikai észrevételeim csupán az új- és legújabb korral foglalkozó fejezetekre korlátozódnak, nem lévén a korábbi időszakoknak jó ismerője. Az észrevételek egyáltalán nem csorbítják a munka érdemeit.

A szerző azt írja (340. old.), hogy „A Tanácsköztársaság leverését követő években a munkások teljesen a keresztényszocialista listák vezetése alá kerültek”. Szerencsére azonban nem minden munkás került keresztényszocialista befolyás alá. 1922. február 12-én megalkault a Faipari Munkások Országos Szövetségének helyi csoportja. Május 11-én gyűlést tartottak az egeri szociáldemokraták. Augusztus elsején a Szilágyi és Vindéczy kocsigyártó cég hét segédje lépett sztrájkba. Október elején az asztalosmunkások indítottak bérmozgalmat, majd a hó végén a fodrászsegédek kezdtek el részleges sztrájkot. Az a megállapítása, hogy 1937-ben az SZDP baloldalának nem sikerült kibuktatnia a régi vezetőséget, s ezt követően a baloldal átmenetileg széthullott (343. old.), szintén nem pontos. A források szerint a régi vezetőséget a baloldalnak átmenetileg sikerült kibuktatnia, sőt a párt titkára 1938 tavaszán, néhány hónapig a baloldalhoz tartozó *Bodonyi József* lett.

Pontatlan az a megállapítás is (351. old.), hogy az Egeri Népújság címváltozásai nem érintették a szerkesztő személyét. A valóság az, hogy 1919—1944 között a lap élén több szerkesztő is állt.

A 360. oldalon olvashatjuk, hogy „Egerben közvetlenül a felszabadulás után megalakult az MKP helyi szervezete.” „Közvetlen” megalakulásról nem beszélhetünk, mivel a párt-archívumban levő források szerint az alakuló ülés december 4-én volt. A Hevesi Szemle nem 1972-ben, hanem 1973. áprilisában indult.

Néhány lényeges, a város történetében fontos tény, amelyet az eddigi irodalom is említ, a szerző figyelmen kívül hagyott. Említésre méltó lett volna, hogy 1828-ban a városban rajziskolát hoztak létre, s 1865—67-ben Gutenberg néven itt adták ki az ország első nyomdászati szaklapját. Úgy szintén figyelmet érdemel, hogy 1936—37-ben az SZDP egeri szervezete Eger Hangok címmel lapot adott ki. 1945 tavaszán pedig Nemzedékek néven a város falai között jelentkezett az első vidéki népi demokratikus jellegű folyóirat.

Kár, hogy az ellenforradalmi időszak kulturális művelését tárgyaló részekben a helybeli külvárosi parasztság művelődé-